

СУЧАСНИЙ СТАН ЗДІЙСНЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОМИСЛОВО-ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЗА ГАЛУЗЯМИ

Визначено структурну ефективність промислового комплексу. Досліджено недоліки існуючої системи управління промисловістю та її структури.

Structural efficiency of industrial complex is certain. The lacks of the existent control system by industry are explored and its structures.

Ключові слова: державне управління, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність виробництва, механізм, промислова політика.

ВСТУП

Аналіз історичних етапів становлення і розвитку галузевої структури національних економік переконує, що найбільш потужним фактором її формування та змін є науково-технічна революція. Багато процесів структурних змін в економіці відбуваються під впливом НТР і є загальними для різних країн незалежно від пануючих там соціально-економічних систем. Можна виокремити загальні тенденції в закономірностях структурних зрушень, що характерні і для української економіки. Стрімкі зміни у структурі економіки, які відбуваються під впливом процесів глобалізації, розвиток наукомістких виробництв і криза традиційних галузей промисловості позначаються на регіональних пропорціях і розвитку окремих регіонів.

Структура промисловості України залишається неефективною, тобто такою, що нераціонально використовує ресурси. В умовах відкритості економіки, що є обов'язковою складовою необхідних на шляху до ринкової економіки перетворень, завдання ефективних структурних перетворень є першочерговим, оскільки без цього не можна створювати нові й реалізувати нагромаджені в минулому конкурентні переваги.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми формування та реалізації державної промислової політики опрацьовано досить широко (у працях В. Александрової, Ю. Бажала, А. Гальчинського та інших); проблеми регіональної промислової політики досліджено у працях О. Амоші, Б. Буркинського, З. Варналія, З. Герасимчук, М. Долішнього, В. Захарченка, С. Ішук, Ю. Орловської, С. Соколенка, Є. Степаненка, Д. Стеценка, М. Чумаченка та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- визначити структурну ефективність промислового комплексу;
- дослідити недоліки існуючої системи управління промисловістю та її структури.

РЕЗУЛЬТАТИ

Порівняно з провідними країнами світу в Україні суттєво вищою (майже в 2 рази) була частка добувної промисловості, а в структурі обробної промисловості — частка матеріалоємного та енергоємного виробництва.

Популярним аспектом структурної перебудови промисловості називають модернізацію, яку слід визначати не тільки як розвиток сучасних виробничих потужностей, але, скоріше, як подолання технологічної залежності. Мова йде про здатність генерувати передові науково-технічні ідеї та експортувати результати НДДКР. Модернізація означає [1, с. 93; 2, с.3] не повторення технічно-виробничої структури провідних країн, а створення своїх, власних, оригінальних структур; передбачає не просто зростання випуску окремих видів товарів, а створення можливостей для швидкого переключення з одних інформаційних технологій на інші. Сучасна модернізація не є нарощуванням обсягів виробництва, а означає гнучкість технологій і високу питому вагу в них програмно-інформаційних елементів. Модернізація промислового комплексу України має стати проміжним етапом між економікою сучасною, сировинно орієнтованою, та економікою майбутнього, тобто економікою знань.

Сьогодні розглядати структуру промислового комплексу регіонів слід згідно з класифікацією за технологічними укладами, які характеризують економічний розвиток регіонів і країни в цілому та пов'язані з використанням певних науково-технічних досягнень. "Донорські" галузі нашої країни — добувна промисловість, металургія та оброблення металу, виробництво електроенергії, газу та води, хімічна, легка промисловість, ПЕК, більшість галузей машинобудування належать до третього та четвертого технологічних укладів. Основа п'ятого та шостого технологічних укладів — електронна промисловість, обчислювальна, волоконно-оптична техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, інформаційні послуги, біотехнології складають не більше 5% у загальному обсязі виробництва [4, с. 55].

Добувна промисловість в основному розташована у Донецькій та Луганській областях (вугільна промисловість), а також представлена Полтавською, Запорізь-

кою, Херсонською, Львівською областями (нафтопереробні заводи та газова промисловість). Насаджена мінутим "ідеологія" пріоритетного розвитку видобувної промисловості набула гіпертрофованого вигляду в Донецькій, Луганській, а також Дніпропетровській та Запорізькій областях. Нині потрібно не лише реструктурувати більшість галузей цих регіонів, не тільки переозброїти їх виробничий потенціал, а й осучаснити більшість виробництв за рахунок використання новітніх технологій. На новому технічному рівні повинно розвиватися виробництво машин та обладнання для вугільної, гірничої, будівельної, дорожньо-транспортної техніки.

Металургійний комплекс, який працює за повним циклом — видобуток сировини, палива і виробництво металу, — широко представлений в Дніпропетровській та Запорізькій областях. Високий рівень розвитку чорної металургії в регіонах забезпечують багаті поклади залізних і марганцевих руд, безпосередня близькість родовищ коксівного вугілля, наявність нерудної металургійної сировини, величезні виробничий і науково-технічний потенціали, кваліфіковані кадри. Металургія, у свою чергу, впливає на розвиток ряду галузей промисловості та специфіку територіальної організації продуктивних сил району. Кольорова металургія працює переважно на привізних рудах. Так, на Запоріжжі діє алюмінієвий комбінат, куди поставляється напівфабрикат (глинозем) з Миколаївського заводу.

У металургійному комплексі слід перепрофілювати деякі металургійні комбінати на випуск електросталі, вдосконалювати технології, підвищувати якість виплавленої сталі. Необхідно розвивати виробництво металургійного обладнання (конвертори, ківш-печі, вакууматори, машини безперервного лиття заготовок, прокатні стани) для виробництва сталюого листа гарячої та холодної прокатки, автомобільного листа, тонкого дроту, труб різного призначення.

До середньотехнологічних галузей, а також до четвертого технологічного укладу належать харчова, легка промисловість, хімічна промисловість, машинобудування тощо. Машинобудівний комплекс України охоплює понад 20 спеціалізованих галузей, тобто практично всі галузі машинобудування (крім годинникової). Він є основою важкої індустрії і відіграє вирішальну роль у створенні матеріально-технічної бази господарства. В сучасних умовах машинобудуванню належить винятково важливу роль у прискоренні науково-технічного прогресу. Випускаючи знаряддя праці для різних галузей господарства, машинобудування забезпечує комплексну механізацію та автоматизацію виробництва. На машинобудівний комплекс припадає понад 40% усього промислово-виробничого потенціалу індустріального виробництва України; частка продукції комплексу в загальному обсязі продукції промисловості становить 29%. Машинобудування представлено майже в усіх регіонах країни, окрім Закарпатської та Івано-Франківської областей. Особливо щільно галузі машинобудування розташовані у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Миколаївській та Одеській областях.

Відродження машинобудівної галузі, забезпечення її випереджаючого розвитку — одна з найважливіших умов побудови постіндустріального суспільства, що базується на ефективному використанні наукових знань

і високих технологій. Машинобудування має ключове значення для технологічного переозброєння всіх галузей виробництва.

Для прогресу енергетичного та гірничо-металургійного комплексу необхідна продукція важкого, транспортного, енергетичного та електротехнічного машинобудування. Необхідне створення власного потенціалу атомного машинобудування. Враховуючи відчутно зростаючий попит на побутову техніку та підвищення платоспроможності населення, пріоритет має розвиток високотехнологічного виробництва побутової техніки.

Першочергове значення для економіки України має кардинальне підвищення технологічного рівня продукції вітчизняного сільськогосподарського машинобудування. Зокрема, оновлення тракторобудівних та комбайнобудівних підприємств, розробка і організація виробництва різноманітної сучасної та перспективної сільськогосподарської техніки, розробка і впровадження нових високоефективних та екологічно безпечних двигунів для транспортних засобів та сільгосптехніки, в тому числі спроможних працювати на біопаливі, а також на водневому паливі.

Для розвитку машинобудування в Україні на основі п'ятого та шостого укладів велике значення має розвиток приладобудування, електронної техніки та інформаційних систем. Принципового значення для розвитку машинобудівної галузі набуває використання новітніх технологій виробництва металів і сплавів та технологій їх обробки, з'єднання, захисту від корозії та руйнування, зокрема: розробка та освоєння економічно легованих марок сталі для виробництва литих, кованих та прокатних виробів з високим комплексом фізико-механічних властивостей, замкнутого циклу технологій формування виробів та прокату з алюмінію, титану та їх сплавів, застосування нанотехнологій дисперсного насичення металевих виробів тугоплавкими сполуками. Мають поширитись обсяги застосування виплавки чавуну та сталі з використанням електричних та магнітних полів малої потужності, деформаційно-термічного зміцнення вуглецевих та низьколегованих конструкційних сталей, створення і використання потужних промислових технологічних лазерів, розробка технологій та обладнання для з'єднання матеріалів нового покоління.

Хімічна промисловість охоплює галузі, які забезпечують господарство мінеральними добривами, содою, фарбами, паливно-мастильними продуктами, пластмасами, синтетичними волокнами тощо. У промисловому комплексі України частка хімічної промисловості ще незначна (6,4%). Численні міжгалузеві, внутрішньогалузеві й технологічні зв'язки, широкий асортимент продукції, використання великої кількості палива, енергії та води зумовлюють своєрідність територіальної організації хімічної промисловості. Сучасне розміщення галузі зумовлене також географічними, економічними й технічними чинниками. Хімічна промисловість найбільш розташована в Донецькій, Луганській областях та АР Крим (виробництво кальцинованої соди, каустичної соди тощо), Вінницькій, Сумській, Одеській областях (виробництво фосфорних добрив), Дніпропетровській, Запорізькій, Черкаській, Рівненській областях (виробництво азотних добрив тощо). Нафтопереробна промисловість зосереджена в районах видобутку нафти, портових містах, До-

нецькій, Запорізькій, Львівській областях та центральній частині України (зокрема Полтавській, Вінницькій областях). Впровадження прогресивних хімічних технологій, що дають змогу звести до мінімуму промислові відходи, максимальне очищення стічних вод і викидів у атмосферу сприятимуть оздоровленню місць надмірної концентрації хімічних підприємств [5, с. 28].

Значні конкурентні переваги на світовому ринку високотехнологічної продукції може дати ефективне використання доробку вітчизняних вчених у галузі технології функціональних матеріалів. Зокрема, оптичних і скінтіляційних матеріалів з широким комплексом функціональних властивостей для комп'ютерної томографії, цифрової рентгенівської і гамма-радіографії, дефектоскопії, нейтронної спектроскопії, твердотільних лазерних джерел світла.

Важливим напрямом є розробка нових матеріалів та технологій біомедичного призначення з метою розширеного використання біомедичних виробів вітчизняного виробництва. Актуальним напрямом інноваційної діяльності є також розробка і організація застосування полімерних композиційних матеріалів.

Створення нових економічно доцільних воднево-енергетичних технологій неможливе без розроблення низки високоефективних дешевих матеріалів: металогідридів, накопичувачів водню, матеріалів паливних елементів, низько- та високотемпературних іонних провідників, електродів, сенсорів водню, стійких у водні конструкційних матеріалів і методів їх з'єднання.

Перспективним є отримання матеріалів у наноструктурному стані: нанорозмірних порошків, тонких плівок, шаруватих структур. Без розвитку нанотехнологій неможливе створення багатофункціональних матеріалів з надвисоким рівнем властивостей для електроніки, біомедицини, енергетики. Зокрема, великі перспективи може мати розвиток рідкіснометалевої промисловості на основі власної мінерально-сировинної бази, а також титанової промисловості на основі власної мінерально-ресурсної бази з виготовленням кінцевих високотехнологічних титанових виробів і конструкцій, з метою виходу України у світові лідери титанового виробництва.

Одним із висновків, який можна зробити, є те, що попри всі негаразди і біди нашої науки, вчені України продовжують працювати на світовому рівні з цілого ряду напрямів фундаментальних досліджень. А саме за такими напрямками, як аерокосмічні технології, дослідження динаміки рідинних ракетних рухових установок і поздовжньої стійкості рідинних ракет-носіїв космічних апаратів, цілим рядом напрямків матеріалознавства; радіофізика міліметрового та субміліметрового діапазону, теоретична фізика і теорія функцій, кріобіологія та кріомедицина, нейрофізіологія. В тому ж ряді: інформаційні технології (апаратне, математичне та програмне забезпечення), методи і технології обробки інформації, високопродуктивні обчислювальні системи і мережі; термогазодинаміка енергетичних установок, аерогазодинаміка літальних, космічних апаратів і їх підсистем; фізика наноструктур, магнітних явищ, низьких і наднизьких температур (надпровідність, квантові рідини і кристали, кріокристали та ін.). Ціла низка напрямів наукових досліджень і розробок, що близькі до завершення, можуть справити серйозний вплив на розвиток економіки України вже протягом найближчих трьох — п'яти років. Серед них роз-

робки в галузях енергозбереження, освоєння альтернативних джерел енергії, нових енергогенеруючих технологій, нанотехнологій, біотехнологій.

Серед технологічних розробок, перспективних з точки зору виходу на світовий ринок, наводяться: 1) технології системного аналізу та програмування, які забезпечуються наявністю школи світового рівня та достатнього кадрового потенціалу; 2) знання, орієнтоване комп'ютер- та приладобудування, де мають місце високого рівня наробки та достатній кадровий потенціал; 3) створення інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури як найважливішої складової економічного і науково-технічного розвитку України [3, с. 103].

Дослідження рівня економічного розвитку виробництва та динаміки технологічних зрушень у структурі промислового комплексу регіонів виявили, що лідерами виступають лише ті регіони, де поєднані промисловість з науково-технічною сферою (м. Київ, Харківська, Дніпропетровська, Львівська, Донецька та Одеська області), вони — найбільш інвестиційно-привабливі та конкурентоспроможні. Оцінюючи розбіжності, що існують між рівнями економічного розвитку виробництва у структурі регіонального промислово-інноваційного комплексу, можемо згрупувати позиції видів економічної діяльності за технологічними укладами.

В Україні створено умови, які можуть впливати на наукоміскість виробництва і забезпечення інноваційного розвитку економіки, а саме:

— зростання на всіх рівнях розуміння виняткової ролі високих технологій в інноваційному розвитку економіки;

— законодавче забезпечення концентрації ресурсів за провідними напрямками науково-технологічного відновлення виробництва, забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній і конкурентоспроможній продукції;

— структурна трансформація промислового; — проведення внутрішньокорпоративних науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт в більшості компаній.

Сере причини, що впливають на диференціацію темпів зростання виробництва, слід назвати: 1) зміна структури споживання населення; 2) зміна в складі кінцевого продукту співвідношення між споживанням і валовими інвестиціями; 3) зміна показників поточних матеріальних витрат, перш за все, зниженням прямих показників енерго-, паливо- та металоємності; 4) зміна співвідношення між експортом та імпортом в напрямі скорочення розриву між ними.

Недоліки існуючої системи управління промисловістю регіонів та її структури коротко зводяться до наступних моментів:

— управління здійснюється не комплексно, структурно та ієрархічно розрізненими органами: Комітетами (управліннями) із промисловості, Комітетом з управління державним майном, Головними управліннями економіки й інвестицій (відділ промисловості, Відділ інвестицій), Головним управлінням сільського господарства (харчова промисловість і сільгосппереробка), координація яких здійснюється тільки на рівні голови адміністрації конкретної області;

— відсутня структура, задача якої полягає в аналізі

стану промислового виробництва, тенденцій його розвитку як єдиного сектора економіки регіону, вироблення напрямів промислової політики й управлінських рішень щодо її реалізації.

До факторів, що зумовили структурні зрушення в промисловості регіонів, ми відносимо наступні.

Науково-технічний прогрес. Насамперед відбулося скорочення питомої ваги прогресивних галузей, що визначають темпи НТР, головним чином, машинобудування і хімічної промисловості. Застарів виробничий апарат, знос активної частини основних фондів перевищує 70%. Приваблюваних інвестицій в основний капітал недостатньо навіть для часткового відновлення, наява явна деградація виробництва. Як наслідок, скоротилася частка складної наукомісткої продукції, істотно виросли витрати виробництва, що негативно відбилося на конкурентоспроможності товарів.

Рівень завантаження виробничих потужностей. Основними причинами недовантаження потужностей були:

1) відсутність попиту і відповідно замовлень на продукцію через її дорожнечу і низьку якість;

2) нестача оборотних коштів і проблеми з постачаннями сировини і матеріалів;

3) малі масштаби внутрішнього ринку (зменшення постачань в інші суб'єкти України промислової продукції підприємств окремих регіонів внаслідок загострення конкуренції і неефективності регіональної промислової політики);

4) застарілий виробничий апарат;

5) брак кваліфікованих кадрів;

6) високі енергетичні і транспортні тарифи.

Форми власності й методи управління. Найбільш значимі зміни в промисловості регіонів пов'язані з інституціональними змінами при зміні власників підприємств. Серед нових господарів усе більше технократів, професійних менеджерів, економістів. Нові власники досить радикально підходять до реструктуризації підприємств, змінюючи їхню організаційно-правову форму, статус, аж до ліквідації як самостійних господарюючих суб'єктів.

Концентрація виробництва. В регіонах України з початку 2000-х років розширився вплив великих концернів і компаній. Особливо помітною є експансія російського бізнесу в українські промислові регіони.

Здійснений комплекс досліджень дозволив провести SWOT-аналіз трансформаційних процесів промислово-інноваційного розвитку регіонів України. Таким чином, задача удосконалювання структури виробництва, як і раніше, залишається одним із пріоритетних напрямів реформування економіки. При формуванні державної промислово-інноваційної політики необхідно чітко уявляти, що формування структури промисловості в колишньому виді неможливе, та й економічно недоцільно. Докорінно змінилися геополітичні умови, цілі й орієнтири в розвитку країни, посилилася інтеграція у світовий простір. Варто оцінити можливості внутрішнього і зовнішнього середовища, виділити "крапки росту" для адресної інвестиційної підтримки. Потрібна чітка регіональна промислова і галузева політика, що передбачає комплекс заходів щодо стимулювання просування регіональних товарів на український та зовнішній ринок, підтримка промислового експорту і протекційні захист місцевих товаровиробників, гнучке

регулювання цін і тарифів на послуги природних монополій та інше. Головними кількісними показниками ефективності структурної перебудови повинні стати збільшення обсягів продукції переробних галузей АПК, радіоелектронної промисловості, часткове відновлення обсягів виробництва у ВПК і в ряді галузей інших машинобудування, де існує відповідна матеріальна база.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сьогодні вітчизняна промислово-інноваційна політика здійснюється державою і корпораціями. Така політика має стратегічний характер, якщо враховує основні тенденції розвитку глобалізованої світової економіки, спирається на показники інноваційного типу, здатні відбивати ключові взаємозв'язки в економіці. Радикальні системні реформи, що розпочалися в 1990-ті роки, здійснені переважно інституціонально-правовими й організаційними методами, практично вивели державу зі сфери керування промисловістю. При цьому знизилася її інноваційна активність. Й дотепер у реформах реалістично не визначені роль і значення держави в управлінні, насамперед у стратегічному, що підвищить в перспективі конкурентоспроможності промисловості. Здійснювані державою заходи для регулювання економіки спрямовані не стільки на підтримку перспективної конкурентоспроможної вітчизняної промисловості, скільки на "пожежне" реагування на поточні загрози вітчизняної промисловості на внутрішньому і світовому ринках.

Не спостерігається істотних розходжень у заходах державного регулювання паливно-сировинними галузями і галузями обробної промисловості, що виробляють продукцію з високою часткою доданої вартості. Саме в галузях обробної промисловості, їх високотехнологічних і наукомістких виробництвах виявляється світовий технологічний прогрес, що реалізується шляхом впровадження технологічних інновацій. На регіональному рівні промисловість розглядається як окремий суб'єкт тієї чи іншої галузі, не враховуючи потенційні можливості її впливу на соціально-економічний розвиток відповідної території та забезпечення якості життя населення. Отже, актуалізується необхідність розробки сучасної державної регіональної промислово-інноваційної політики, адекватної викликам сьогодення.

Література:

1. Біла С. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційності економіки: монографія. — К.: Вид-во УАДУ, 2001. — 408 с.
 2. Галиця І.О. Активізація діяльності інноваторів в сучасних умовах економічного розвитку // Проблеми науки. — 2006. — № 11. — С. 2—5.
 3. Гусев В. Державна інноваційна політика: регіональний аспект // Управління сучасним містом. — 2003. — № 7—9. — С. 100—113.
 4. Ландик В.І. Промислова політика України в контексті переходу до інноваційної моделі зростання // Вісник Академії економічних наук України. — 2008. — № 1. — С. 53—57.
 5. Олешко А.А. Державна регуляторна політика промислового інноваційного розвитку регіону // Проблеми науки. — 2004. — № 8. — С. 26—30.
- Стаття надійшла до редакції 26.02.2010 р.*